Як зберігати пам'ять про минуле і хто за це відповідальний

Олександра Козорог

Заняття покликане ознайомити учнів з пам'ятниками на теренах Бабиного Яру. В результаті роботи з фото та базою даних з виставки учні зможуть впізнавати різні пам'ятники на теренах Бабиного Яру, аргументувати свою думку щодо їх естетичного та символічного змісту, висловлюватися щодо важливості меморіалізації. Учні також зможуть аргументовано пояснити, в чому полягають основні проблеми, пов'язані з вшануванням та збереженням пам'яті про Бабин Яр. Складає єдиний модуль з іншими трьома заняттями - див. зв'язок з іншими заняттями. Може також бути використане як практичне заняття з історії України в 10 класі: "Війна в пам'ятниках рідного краю (краєзнавча експедиція)".

Мета:
спонукати до роздумів про ставлення до пам'яті як такої і пам'яті про Бабин Яр зокрема.

Очікувані результати:
після цього заняття учні зможуть:
• розпізнавати та називати пам'ятники Бабиного Яру;
• пояснювати, чому пам'ятники є важливими для людей і чому різні люди можуть їх по-різному сприймати;
• зіставляти різні розуміння вшанування пам'яті та її проявів на рівні конкретної людини та суспільства;
• аргументовано пояснити, в чому полягають основні проблеми, пов'язані з вшануванням та збереженням пам'яті про Бабин Яр;
• сформувати власне бачення можливих проектів увічнення пам'яті.

Тривалість: 60 хвилин.

Формат: урок, виховна година.

Необхідні матеріали:
мультимедійне обладнання (інтерактивна дошка, проектор, комп'ютер, динаміки), доступ до інтернету, доступ до виставки «Бабин Яр: пам'ять на тлі історії», роздатковий матеріал.

План заходу

Крок 1. Вступна вправа "Пам'ять і пам'ятники"

Вступна вправа складається з трьох етапів, кожному з яких відповідають блоки запитань нижче.

На першому етапі (Блок запитань №1) об'єднайте учнів у пари. Роздайте по одному фото із зображенням пам'ятника (додаток 1). Попросіть учнів розглянути пам'ятники або пам'ятні

знаки, зображені на фото, і дати відповіді на запитання. На цьому етапі фото мають бути без підписів.

Зверніть увагу: перелік фотографій пам’ятних знаків є орієнтовним і може бути змінений за бажанням вчителя або доповнений фото інших пам'ятників або пам'ятних знаків з місць, де проживають/ проживали учні.

Після обговорення відповідей, на другому етапі, попросіть учнів знайти зображення цих пам’ятників у матеріалах віртуальної виставки "Бабин Яр: пам’ять на тлі історії" та ознайомитися з докладнішою інформацією про них. Скористайтеся Блоком запитань № 2 для організації обговорення.

На третьому етапі ознайомте учнів з уривком тексту П'єра Нора (додаток 2) та відео або текстовими джерелами (додаток 3 або додатки 4-6). Для обговорення скористайтеся Блоком запитань № 3.

Блок запитань № 1.

Запитання для першого етапу:

- Кому, на вашу думку, присвячений цей пам’ятник? Чому ви так гадаєте?
- За якими ознаками ви це визначили?
- Що автори/замовники цих пам’ятників намагалися передати цією формою/ конструкцією/композицією?
- Яку ідентичність намагались підкреслити?Чому?

Блок запитань № 2.

Запитання для другого етапу:

- Чи збіглися ваші припущення з отриманими результатами? Чому?
- Які емоції/враження виникли під час роботи?
- З якими подіями історії пов’язані ці пам’ятники?

Блок запитань № 3.

Запитання/завдання для третього етапу:

- Чому, на вашу думку, у Бабиному Яру так багато пам’ятників?
- Ознайомтесь із висловом П’єра Нора. Які проблеми, пов’язані зі збереженням пам’яті, порушує історик?
- Перегляньте відеосюжети 1–4 із фільму «Бабин Яр у пошуках пам’яті» або прочитайте текстові джерела. В чому особливості збереження пам’яті Бабиного Яру?

Крок 2. Займи позицію

Попросіть учнів за допомогою методу «Займи позицію» визначити своє ставлення до пам’ятників як способу збереження колективної пам’яті у Бабиному Яру та пояснити свою думку. Використовуйте наступні тези.

Тези для обговорення:

- Я вважаю, що всі пам’ятники у Бабиному Яру треба прибрати й замінити однією спорудою, присвяченою усім жертвам.
- Я вважаю, що всі пам’ятники у Бабиному Яру мають право на існування.
- Я вважаю, що необхідно ретельніше переглянути історичну доцільність існування кожного пам’ятника, а потім вирішувати, що залишати, а що ні.
- Я вважаю, що в Бабиному Яру необхідно побудувати меморіал пам’яті.
- Я ще не визначився/не визначилась зі своєю позицією.
- Окрема думка.

Крок 3. Підсумкова рефлексія

Проведіть підсумкову рефлексію, попросіть учнів дати відповіді на наступні запитання.

Запитання для учнів:

- Що нового я дізнався на цьому занятті?
- Які висновки для мене є найбільш значущими?

Додаток 1

ФОТОРЯД ПАМ'ЯТНИХ ЗНАКІВ

Пропонуємо перелік фотографій пам’ятних знаків для обговорення. Знайти фотографії високої якості та з докладними підписами і локалізацією можна на віртуальній виставці у Базі даних "Меморіальний простір Бабиного Яру" або за прямим посиланням: http://www.kby.kiev.ua/_kiosk/.

1. Пам’ятник «Радянським громадянам і військовополоненим».
2. Пам’ятний знак футболістам київського «Динамо» на місці, де проходив «Матч смерті». 1981 рік.
3. Пам’ятний знак «Менора».
4. Пам’ятний знак в’язням Сирецького концтабору.
5. Пам’ятний знак-хрест загиблим членам ОУН (м).
6. Пам’ятний знак електротранспортникам, які загинули під час Куренівської трагедії 13 березня 1961 року.
7. Пам’ятні хрести німецьким військовополоненим.
8. Пам’ятний хрест розстріляним священнослужителям.
9. Пам’ятник «Дітям, розстріляним у Бабиному Яру».
10. Пам’ятний знак розстріляним пацієнтам лікарні ім. І. Павлова.
11. Пам’ятний знак остарбайтерам.
12. Пам’ятний знак жертвам Куренівської катастрофи 1961 року.
13. Пам’ятник підпільниці Тетяні Маркус.
14. Пам’ятник письменнику Анатолію Кузнєцову.
15. Пам’ятний знак жертвам геноциду ромів.

(Джерело: База даних "Меморіальний простір Бабиного Яру", http://www.kby.kiev.ua/_kiosk/)

Додаток 2

ДУМКА ФРАНЗЦУЗЬКОГО ІСТОРИКА П'ЄРА НОРА

«Наслідком втрати єдності значення та теперішнього розквіту пам’яті соціальних груп стали нескінченні меморіальні вшанування, що прагнуть узаконити “множинність можливих версій минулого”. Іншим наслідком стала втрата монополії професійного історика на інтерпретацію минулого. Емансипація і звільнення обертаються на свою протилежність і перетворюються на форму замкненості, мотив виключення і знаряддя війни»

(Джерело: Нора П. Всемирное торжество памяти // Неприкосновенный запас. – 2005. – № 2–3 (40–41))

Додаток 3

ВІДЕО З ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ФІЛЬМУ "БАБИН ЯР У ПОШУКАХ ПАМ'ЯТІ"

Перелік відеосюжетів із фільму "Бабин Яр у пошуках пам’яті" і таймінг для пошуку: • Відеосюжет 1 (01:20 – 02:10) – В. Нахманович про бажання і прагнення увічнення пам’яті різними групами. • Відеосюжет 2 (11:06 – 12:53) – думки різних людей про Бабин Яр як місце пам’яті. • Відеосюжет 3 (31:56 – 34:24) – про проблеми збереження пам’яті та упорядкування території. • Відеосюжет 4 (37:51 – 39:21) – В. Нахманович про упорядкування території Бабиного Яру.

Посилання:
http://memory.kby.kiev.ua/film.html

(Джерело: Документальний фільм "Бабин Яр у пошуках пам’яті")

Додаток 4

ДУМКА УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА ВІТАЛІЯ НАХМАНОВИЧА

«Сьогодні від того, старого Бабиного Яру залишилися три напівзасипані відроги навкруги пам’ятника, якого поставили 1976 р. Саме тут, біля вулиці Дорогожицької, було верхів’я яру, і саме звідси починалася велика півкілометрова ділянка, яка сягала в бік Куренівки, перетинаючи сучасну вулицю Мельникова, повз станцію метро “Дорогожичи”, – ділянка, на якій тільки 29–30 вересня 1941 р. було розстріляно більше ніж 33 тис. київських євреїв і на якій потім два довгі роки окупації закопували нескінченні жертви нацистів. Що кому до цього? Чи не байдуже, де був яр, де розстрілювали людей, де потім спалювали трупи та розвіювали попіл? Напевно, що ні, якщо одні намагаються виправдати свої будівельні проекти тим, що “яр був не тут”, а інші прагнуть “зручно” розвести мерців по “ізольованих квартирах”, мовляв, тут були євреї, а тут – українці, а тут ось – військовополонені. І всі задоволені, всім зручно, у кожного свій куточок зі своїм пам’ятничком, храмиком і днями спомину. Ніхто ні з ким не знайомий, приходять по черзі, мітингують нарізно, лають потрохи один одного зі свого балкончика-постаментика і думки не ймуть ані про цю країну, ані про цей народ, ані про його майбутнє. Тому що немає майбутнього в народу, в якого немає спільних могил, який розподіляє пам’ять, як дачні ділянки, який робить на кладовищах політичний гешефт».

(Джерело: Віталій Нахманович. Майбутнє народжується вчора // Столиця. – 2004. – № 45 (548). – 5–11 листоп.: http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/history/art00034.html)

Додаток 5

ДУМКА УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИКА ВІТАЛІЯ НАХМАНОВИЧА

«Держава повністю відсторонилася від проблематики Бабиного Яру. І весь час будь-які ідеї щодо вшанування пам'яті жертв Бабиного Яру, чи то на рівні церемоній, чи встановлення пам'ятників, чи проектів музеїв і меморіальних центрів йдуть виключно з боку громадськості. Але громадськість не є об'єднаною. Причому це виявляється на двох рівнях. З одного боку, існують об'єктивні обставини, які пов'язані з тим, що в Бабиному Яру, крім євреїв, було розстріляно ще багато різних груп жертв. Хоча у світовому й загальноукраїнському сприйнятті Бабин Яр, безумовно, асоціюється з Голокостом, але в реальній історичній пам'яті це – місце розстрілу багатьох різних груп людей, а також інших, вже повоєнних, подій, насамперед, Куренівської катастрофи. І все це реально увічнюється, й у пам'ять цих подій вже поставлено понад 30 різних пам'ятників чи груп пам'ятних знаків. Очевидно, це робиться різними спільнотами, які ототожнюють себе як нащадки жертв. При цьому між собою ці спільноти практично не взаємодіють. Кожну з них цікавить її власна пам'ять і абсолютно не цікавить пам'ять інших груп. У кращому разі вони просто ігнорують одне одного. У гіршому – починається конкуренція й публічні суперечки на тему, чи мають такі чи такі групи взагалі бути тут увічнені, чи має комусь бути більша пам'ять, а комусь – менша. Це – об'єктивна ситуація, яку не можна прив'язати до злої волі якихось конкретних людей. Це відбиток загального стану українського суспільства, адже воно у нас досі вкрай роз'єднане. І реально українська політична нація тільки зараз формується. Друга, і це вже суб'єктивна проблема полягає в тому, що навіть усередині цих спільнот існує багато різних організацій, які між собою теж конкурують. Очевидно, що Бабин Яр – знакове місце, і той, хто контролюватиме тут меморіальну частину, отримає додаткові політичні дивіденди. І така ситуація існує впродовж усього часу незалежності».

(Джерело: Микола Сірук. Бабин Яр... як плацдарм для "русского мира", Інтерв'ю з В. Нахмановичем // День. – 2017. – 7 серп.: https://day.kyiv.ua/uk/article/den-planety-svitovi-dyskusiyi/babyn-y)

Додаток 6

ДУМКА УКРАЇНСЬКОГО ФІЛОСОФА МИРОСЛАВА МАРИНОВИЧА

«Проста логіка підказує, що позаяк у Бабиному Яру ховали жертв різних вір і національностей, то місце поховання не може приватизувати жодна релігійна чи етнічна група, а тим більше громадські організації, які так чи інакше претендують їх представляти, чи взагалі приватні бізнесмени. Після усіх замовчувань радянської доби ми вже розуміємо, що за пропагандистським евфемізмом “радянські громадяни” стоять конкретні етнічні групи: здебільшого євреї, проте й українці, і цигани, а також усі інші категорії жертв, доля яких обірвалася у тому нещасному Бабиному Яру. Той факт, що в єврейській колективній пам’яті цей Яр став символом Голокосту, свідчить лише про те, що євреї краще бережуть пам’ять про своїх невинно убієнних, ніж інші народи, чого від них, євреїв, варто повчитися. Проте коли йдеться про меморіальне увічнення пам’яті згаданих жертв, влада повинна подбати про належні баланси й взаємоузгодженість символік. Лише це дасть можливість не терзати пам’ять про мертвих, а перетворити місце їхнього поховання на місце їхнього спочинку. Правда Бабиного Яру вимагає, щоб згадали всіх, хто тут зустрів свою смерть. Так, як вони стануть перед Богом, де не буде поділу на конфесії та національності. Люди страшного часу на нашій гіркій землі».

(Джерело: Мирослав Маринович. Уникнути війни символів // Дзеркало тижня. – 2006. – № 31 (610). – 19 серп.: http://www.kby.kiev.ua/komitet/ua/polemics/art00015.html)